Prof. Dr. Orbán Jolán
PTE BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
Modern Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Tanszék
7624 Pécs, Ifjúság u.6.
Tel/Fax: 06 72 501 521

Pécs, 2018.06.19.

Opponensi vélemény
Lőrincz Csongor *Az irodalom tanúságtételei* (Budapest, Ráció, 2015)
címen beadott akadémiai doktori értekezéséről

Lőrincz Csongor *Az irodalom tanúságtételei* (Budapest, Ráció, 2015) című könyve szakmailag és módszertanilag megalapozott, a magyar és nemzetközi irodalomelméleti diskurzus számára új kutatási eredményeket felmutató, magas színvonalú tudományos munka, amely messzemenően megfelel az akadémiai doktori értekezés tartalmi és formai követelményeinek. Éppen ezért az akadémia doktori értekezésként beadott művet nyilvános vitára alkalmasnak tartom.

Teljes mértékben egyetértek Lőrincz Csongornak azzal a megállapításával, mely szerint a tanúság kérdése a vallási, jogi, politikai diskurzus mellett „erőteljesen jelen van a kortárs kultúratudományok horizontján" (7). Egyetértek vele abban is, hogy „a legmélyrehatóbb módon" a filozófia foglalkozott a témával (Heidegger és Derrida) (7), és már az *Előszó*ban is kiegészíteném ezt a névsort Paul Ricoeur nevével, akire Lőrincz Csongor többször is hivatkozik szövegében. Osztom azt a véleményét is, mely szerint, [A]z irodalomtudomány egyelőre még inkább kezdeményekben tárgyiasította a problémát a maga módszertani, fogalmai és olvasási módjai számára, igazán meggyőző rendszeres munkák még nem készültek" (7). Továbbá egyetértek azzal a stratégiájával is, hogy „hármas metodológiai nézőpontból: a tanúság problematikájának nyelv-, szöveg- és olvasáselméleti aspektusait"(7) figyelembe véve vizsgálja ezt a kérdéskört, amiként azzal a „módszertani eszménnyel" is, mely szerint a fogalomelemzés, a diskurzuselemzés valamint a szövegelemzés eljárásait alkalmazva, egységes „horizonton lehet vizsgálni kifejezetten nyelvelméleti (pl.fordítás) és szövegelméleti (a szövegváltozatok filológiai problémája) kérdéseket együtt a referencialitás, a történelem, sőt a politikai-antropológiai dimenzió problémáival (ezért képezik a monográfia utolsó három fejezetét az Esterházy-, Nádas-, Sebald-elemzések). (Tézisek, 3-4)

Ez a stratégia és módszertani elv teszi lehetővé Lőrincz Csongor számára, hogy kikerülje azokat az értelmezői csapdákat, amelyekbe az erős elméleti belátásokra épülő értekezések gyakran beleesnek. Az egyik ilyen csapda, hogy az értekező beleolvassa vagy ráolvassa az elméletet az irodalmi szövegekbe vagy szövegekre, aminek következtében az irodalom csak pretextusként vagy illusztrációként szolgál. Vagy éppen fordítva, amikor az értekező a már megírt szövegértelmezésekhez keres egy olyan elméleti keretet, amely indokolttá teszi a szövegek egy kötetbe tartozását, azaz kiolvassa és visszaolvassa a szövegekből és a szövegekbe az elméletet. Ebben az esetben az elméleti keret poszt-textusként funkcionál, még akkor is, ha a szerző az előre-vissza-utalásokkal, a lábjegyzetekkel olyannyira igyekszik alátámasztani a választásait, hogy már-már gúzsba köti a szövegét, és gúzsba kötve táncolásra kényszeríti az olvasóját is.

Lőrincz Csongor pontosan jelöli ki a maga kérdésfeltevésének helyét a kortárs filozófia, irodalomelmélet és kultúrakutatás diskurzusában, amiként saját eddigi kutatásaiban is. A kötet *Előszavá*ban utal arra, hogy az esemény, az adomány, a tanúságtétel kérdése egyaránt foglalkoztatta a hermeneutika, a dekonstrukció valamint az antropológiai és a performatív fordulattal számoló kultúrakutatás képviselőit. Külön hangsúlyozza, hogy „[A]z odafordulás az adomány és a tanúságtétel kérdésköréhez szervesen következik [nem utolsósorban] az irodalom (történetiségének) kommunikatív modelljéből, ahogy azt a kilencvenes évek hermeneutikai fordulatában kidolgozták."(7). Jelzi azt is, hogy „[E]ltávolodva az irodalom önelvűségének formalista, (késő)strukturalista és jelelméleti képzeteitől a dekonstrukció is erőteljesen az olvasás problémájával kötötte össze az irodalmiság elgondolásának kihívását." (7-8)

Kutatásaiban összekapcsolja a hermeneutikai, a dekonstruktív és a performatív fordulatban kidogozott különböző fogalmakat, elméleteket valamint szövegelemzési eljárásokat. A hermeneutika, a dekonstrukció és a beszédaktus-elmélet közötti viszonyt, a Derrida és Searle közötti „konfrontáció" (1977) valamint a Derrida és Gadamer közötti „valószerűtlen vita" (1981) ellenére, mára már nem az egymás ellen fordulás vagy egymástól való elfordulás, hanem az egymás felé fordulás jellemzi. Különösen, ha ugyanazokat a fordulópontokat vizsgáljuk mindhárom esetben – a beszéd, a nyelv, a szöveg, az olvasás –, és különösen, ha hermeneutikai attitűddel, azaz a megértés igényével közelítünk ezekhez a kérdésekhez, azaz nem az ellen-olvasás vagy a konfrontáció, hanem az együtt olvasás avagy a *Mitlesen* stratégiáját alkalmazzuk, amiként ezt Lőrincz Csongor nagydoktori értekezésében teszi.

A dolgozat módszertani szempontból Werner Hamacher, Anselm Haverkamp, Barbara Vinken elemzési eljárásaihoz áll közel, akik szintén egyedi módon ötvözték kutatásaikban a hermeneutika és dekonstrukció szövegelemzési stratégiáit. Manfred Frank, a Gadamer és Derrida közötti „valószerűtlen vita" – „die unwahrscheinliche Debatte" (1981) – moderátora, a *Was ist Neostrukturalismus?* (1984) kötet szerzője, némi öniróniával jegyezte meg a kilencvenes években, hogy egész életében arra törekedett, hogy hidat verjen a hermeneutika és a dekonstrukció között, most pedig azt látja, hogy senki nem akar rajta átmenni. Lőrincz Csongor sem a Manfred Frank által vert hídon jár, hanem a tanúságtételben maga találja meg a maga számára a hermeneutika és a dekonstrukció közötti átjárás lehetőségét.

A dolgozatnak nem célja a hermeneutika, a dekonstrukció és a beszédaktus-elmélet közötti viták elemzése, bár érinti ezt a kérdést (56.o. 137. lábjegyzet), sokkal inkább a tanúság problémájának „az irodalomra, az irodalmi olvasásra történő applikációja" (8) jelenti a kihívást számára, kutatásai ugyanakkor arról is tanúskodnak, hogy miként lehet eredményesen alkalmazni mindhárom irányzat szempontjait és eljárásait.

I. A kutatás eredményei

A nagydoktori értekezés eredményei közül hármat szeretnék kiemelni, amelyek értelmezésemben a nemzetközi és magyar filozófiai és irodalmi gondolkodás számára új megközelítéseket, szempontokat, kifejezéseket kínálnak: a tanúságtétel mint adomány, a testimoniális differencia, az olvasás mint tanúságtétel.

(A tanúságtétel mint adomány) Lőrincz Csongor abból a tézisből indul ki, hogy a tanúságtétel esemény, **és** arra a kérdésre keresi a választ, hogy miként „tekinthető az irodalom a tanúságtétel funkciójának avagy alesetének (nem pedig fordítva, ahol a tanúskodás úgymond az irodalom egyik funkciója lenne)." (11-12) Derridára hivatkozva hangsúlyozza ennek a

perspektívaváltásnak a jelentőségét, aki Derek Attridge kérdésére adott válaszában az esszencializálás helyett az irodalom mint tapasztalat jelentőségére hívja fel a figyelmet. („This Strange Institution Called Literature", Derek Attridge (ed), *Acts of Literature,*1992) Ennek megfelelően nem a *Mi az irodalom?* típusú kérdésekre adott „lényegre" törő válaszra, hanem a „transzcendens olvasás tétikus naivitását" megkérdőjelező olvasásra helyezi a hangsúlyt. Derrida ebben a szövegében, majd a *Szenvedések* (1993) és a *Feltétel nélküli egyetem* (1999) című szövegeiben is utal arra, hogy az irodalom fogalma nem merül ki a szépirodalomban vagy a költészetben, hanem a „mindent kimondás" lehetőségével kapcsolódik össze, amint ezt Lőrincz Csongor is idézi dolgozatában (56.o. 138 lábjegyzet): „az irodalom *példaszerű* titkában lehetőség van arra, hogy mindent kimondjunk a titok érintése nélkül." (Jacques Derrida, *Esszé a névről*, Pécs, Jelenkor, 1995.39.)

Derrida többször idézi ebben az interjúban Jean-Paul Sartre *Mi az irodalom?* című írását, amely a kérdés formájával ellenállást vált ki ugyan belőle, de a szöveg mély nyomot hagy Derrida írásain, különösen az a mondat, amely a dolgozat kérdésfeltevése szempontjából is releváns, és Esterházy Péter átiratában így hangzik: „A könyv bármiről szól is, érződjék benne egyfajta *könnyedség*, mely arra emlékeztet, hogy a mű sohasem természetszerűleg adott valami, hanem *igény* és *adomány*." (Esterháty Péter, *A szív segédigéi – bevezetés a szépirodalomba*. Budapest, Magvető kiadó, 1985. Előszó)

A tanúságtétel és adomány viszonyának elemzésében Lőrincz Csongor a Zeugnis*geben* német kifejezésből indul ki, amely értelmezésében „jelzi, hogy a tanúság egyfajta adományt jelent, mely maga is ad(omány), és amelyet a tanú adományoz" (12). A Zeugnis*geben* német kifejezésnek valamint a Lőrincz Csongor által bevezetett „tanúságadomány" nyelvjátéknak filozófiai és poétikai tétje van. Egyrészt egy olyan nyelvfelfogásra utalnak, mely szerint a nyelv miközben beszél („*Die Sprache spricht.*" Heidegger, 1950), „a nyelvet mint nyelvet szóra bírja" („*Die Sprache als die Sprache zur Sprache bringen.*", Heidegger, 1959), cselekszik (Austin, 1955/1962), ígér, mégpedig abban a többes értelemben, ahogy Paul de Man Heidegger kijelentését átírja: „*Die Sprache verspricht (sich)*" (1979) – tanúságot tesz. Mégpedig nem valaki/valami mellett vagy valaki/valami ellen, vagy valakiért/valamiért, hanem a maga különbözőségeiről. Ennek a különbözégnek a kifejezésére vezeti be a Lőrincz Csongor a „testimoniális differencia" megnevezést.

Másrészt a Zeugnis*geben* a német nyelv adománya, a „tanúságadományok" nyelvjátékkal Lőrincz Csongor ajándékozza meg a magyar nyelvet. A dolgozat szerzője könyvében nem halmozza a hasonló típusú nyelvjátékokat, éppen ezért a „tanúságadomány" kifejezés megőrzi szingularitását – jegyként, szignóként, aláírásként funkcionál. Anélkül, hogy túlfeszíteném a poétikai húrt, amely elsősorban a „tanúságadományra" valamint a kötet és az egyes szövegek kompozíciójára, semmint a nyelvhasználatára vonatkozik, amely mindvégig megőrzi diskurzivitását, szisztematikusságát és analitikusságát, szeretnék utalni arra, hogy ez a nyelvjáték összhangban van az idézett Austin- és Derrida-szövegek címeinek magyar fordításaival – *Tetten ért szavak* (Austin, *How to Do Things with Words*, 1955/62, Pléh Csaba fordítása), *Az idő adománya* (Jacques Derrida, *Donner le temps* 1977/1978, 1991), Kicsák Lóránt fordítása), *A halál adománya* (Jacques Derrida, *Donner la mort*, 1999, Szabó László fordítása) – amelyek szintén a költői megoldást részesítik előnyben. Irodalmárként teljesen egyetértek ezzel a fordítási elvvel, mégis meggondolkodtat Shoshana Felmannak az a megjegyzése, hogy Austin esetében a *How to Do Things with Words* előadás-cím olyan kézikönyvekre játszik rá, mint például *How to Make Money, How to Make Love*, *How to Repair a Hause* vagy *How to win Friends and Influence People*, *How to Stop Worrying and Start Living* stb." (Shoshana Felman, *The Scandal of the Speaking Body, Don Juan and J.L.*

Austin or Seduction in Two Languages, [1980], [1983], 2002. 88) Ha figyelmen kívül hagyjuk ezt a kontextust, akkor elvétjük Austin iróniáját és humorát, amely a *Philophical Paper* (1961) címadásaiban is megnyilvánul, és kikezdi a komoly/komolytalan szembeállítást.

Felman szövegét azért emeltem ki, mert a *The Scandal of the Speaking Body, Don Juan and J.L. Austin or Seduction in Two Languages* (Stanford University Press, 2002) című könyvének Austin-értelmezése és nyelvfelfogása – „a referens státus-váltása", az ígéret, az irónia stb. – nagyon jól alkalmazható az irodalmi szövegek elemzésében, és több ponton is érintkezik Lőrincz Csongor dolgozatának kérdésfeltevésével Stanley Cavell, az Austin-tanítvány, joggal jegyzi meg Felman könyvének második angol kiadáshoz írt előszavában, hogy a kötet méltatlanul figyelmen kívül maradt a „francia elmélet" körüli vitától hangos nyolcvanas években, holott ez volt az adott időszak „egyik legbrilliánsabb, legmerészebb és legzavarbaejtőbb" szövege (Felman, xi). Lőrincz Csongor hivatkozik Shoshana Felman *The Juridical Unconscious. Trials and Traumas in the Twentieth Century* (Yale UP, Cambridge, 2002) című könyvére (Lőrincz 91.o. 86 lábjegyzet), a performativitás és referencialitás kérdéséhez az Austin- és Molière-értelmezés, a tanúság kérdéséhez pedig a *Testimony. Crisis of Witnessing in Literature, Psychoanalysis, and History* (Routledge, 1992) című kötet tanulmányai is relevánsak lehetnek.

(A testimoniális differencia) A dolgozat legjelentősebb elméleti hozama értelmezésemben a „testimoniális differencia" kifejezés bevezetése valamint működésének és alakzatainak feltárása a filozófiai (Heidegger, Derrida, Gadamer), az irodaloméleti (Szondi, Sebald) és irodalmi (Hölderlin, Musil, Kleist, Kosztolányi, Esterházy, Nádas) szövegekben.

Lőrincz Csongor abból a megállapításból indul ki, hogy „[A]mikent az 'irodalom' a tanúságtétel funkciója, úgy utóbbi az adomány alesete", azaz a tanúságtétel értelmezésében „megfeleltethető az adomány mozgásának" (12). A tanúságban mint adományban működő kettősséget nevezi tesztimoniális differenciának: „a tanúság önreferenciájába ez a kettősség avagy megkülönböztetés íródik be, a tanúságot ez a kettős mozgás határozza meg: a tanúság adomány, mivel adományoz és (tovább)adományozzák" (13).

Abban a pillanatban, hogy összekapcsolódik érvelésében az adomány, a tanúság és a különbözőség kérdése Derrida egész fogalmi apparátusát – nyom, inskripció, jelenlét, hiány, különbözőség, aláírás, ellenjegyzés, tanúság, hamistanúság, eskü, esküszegés, titok, túlélet, archívum, maradék és így tovább – és egész szöveguniverzumát működésbe hozza a *Grammatológiától* (1967) az *El-különböződés*en (1972) az *Aláírás, esemény, kontextuson* (1972) és *Az idő adományán* (1977/1978), *A barátság politikáin* (1994), az *Apóriákon* (1996), *A halál adományán* (1999), *A feltétel nélküli egyetemen* (2000) át, és sorolhatnám tovább a szövegeket Derrida szemináriumainak legújabb kiadásaiig. Ennek a közelítésmódnak megvan az az előnye, hogy miközben *Az idő adománya* valamint a tanúsággal kapcsolatos Derrida-szövegek – *Demeure. Fiction et témoignage* (1998), *Poétique et politique du témoignage* (2000), *Le Parjure, peut-être („brusques sautes de syntaxe")* (2002) – alapján feltárja a tanúság és adomány viszonyát, a tanúság felől újraértelmezi Derrida-szövegeit, amiként ez *A tanúságtétel differanciája – beszédaktus és írás között* (38-50) valamint a *Fikcionalitás és tanúskodás* (51-56) című fejezetekben meg is történik. Ugyanakkor megvan az a veszélye is, hogy egy ilyen szisztematikus közelítés hatására az egész Derrida-életmű a tanúságról kezd tanúskodni. Lőrincz Csongor kikerüli ezt a veszélyt, mégpedig azáltal, hogy a testimoniális differenciát differanciális működésként értelmezi, éppen ezért, amint a testimoniális differencia elkezd retorikai gépezetként működni, akár a Derrida-szövegek, akár az általa elemzett filozófiai (Heidegger, Gadamer) vagy irodalmi (Hölderlin, Musil, Kleist,

Kosztolányi, Sebald, Esterházy, Nádas) szövegek esetében, a tanúságban rejlő különbözőség kizökkenti ezt a működést. A testimoniális differencia működése így nem a sematizmust erősíti, hanem a kizökkentés eseményének szingularitását tanúsítja.

Lőrincz Csongor kutatásai éppen ezért tudnak újat mondani a tanúság és az adomány kérdését vizsgáló Derrida-szakirodalom számára is, amelyben többnyire külön-külön vizsgálták a két kérdést. Ebben szerepet játszott természetesen az is, hogy bár már Derrida első írásaiban felfedezhetőek az adományra és a tanúságra történő utalások az adomány a hetvenes évek végétől – *Az idő adománya* (1977/78) – a tanúság pedig a kilencvenes évektől kerül a Derrida-szövegek középpontjába. *Az idő adománya* (1977) és *A halál adománya* (1990) című szövegek első változatai Royaumontban hangzottak el Derrida jelenlétében a róla rendezett konferencián. (Michael Wetzel und Jean-Michael Rabate *(eds.), L'étique du don. Jacques Derrida et la pensée du don*, 1992, német kiadás: Michael Wetzel und Jean-Michael Rabate (eds.), *Ethik der Gabe*, Fink, München, 1993. Lőrincz Csongor utal a kötetre: 225.o. 47. lábjegyzet). A tanúság kérdésével foglalkozó tanulmányok a kilencvenes évek közepén hangzottak el. A fikció és a tanúság viszonyát elemző Derrida-szöveg 1995-ben a Michel Lisse által szervezett: *Passions de la littérature. Avec Jacques Derrida* (Université Catholique de Louvain 1995) konferencián (*Demeure. Fiction et temoignage*,1996). *A tanúság poétikája és politikája* 2000-ben jelenik meg angolul, 2004-ben a L'Herne Derrida számában franciául. Ennek a kötetnek már egy egész fejezete van *Tanúságtételek* címmel, amely a Derridához közel álló barátok szövegeit tartalmazza (L'Herne, Jacques Derrida, 2004. 52-108). A kilencvenes évek közepétől Derrida szövegeiben és értelmezéseiben is előtérbe kerülnek az adománynak és a tanúságnak a jogfilozófiai és etikai vonatkozásai. Ebből a szempontból kiemelném a Hans-Dieter Gondek és Bernhard Waldenfels által szerkesztett tanulmánykötetet, akik *Derridas performative Wende* című bevezetőjükben öt szempontból vizsgálják Derrida szövegeit: etika, politika, irodalom és művészet, technika, az idiomatikus, a rassz, a nemzet és a vallás (Hans-Dieter Gondek és Bernhard Waldenfels, *Einsätze des Denkens,* Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1997. 7-18.).

Lőrincz Csongor könyvében fejezetről fejezetre újabb és újabb „mélyreható" párhuzamokat, és „kölcsönösséget" (43) mutat ki az adomány és esemény között Derrida szövegei és az általa vizsgált irodalmi szövegek esetében, és bár nem írja felül a tanúság kérdése az adomány kérdését, a „kölcsönösség" egyre inkább leárnyékolja a közöttük lévő különbségeket, ezért továbbra is kérdés marad számomra, hogy értelmezésében mi a különbség az adomány, az esemény és a tanúság között.

(Az olvasás mint tanúságtétel) Lőrincz Csongor dolgozatában több olyan kérdést vizsgál, amelyek olvasáselméleti szempontból új eredményeket kínálnak. Ezek közül hármat szeretnék kiemelni: az „irodalmi olvasást", a „harmadik" olvasását mint újraolvasást, valamint az olvasás és a medialitás kapcsolatának vizsgálatát.

Lőrincz Csongor értelmezésében az az olvasás nevezhető „*irodalmi* olvasásnak, mely nem rögzíti a testimoniális differencia mozgását, hanem megőrzi, ellenjegyzi, *tanúsítja* annak nyitottságát mint az *igazságosság* esélyét (úgy is, mint a jövő emlékezetét), a differencia önmegvonásának történésében. Megfelelve így az irodalom nem-tételezhető lényegének, annak, hogy a szöveg sosem rendelkezhet – sem materiális, sem immateriális értelemben – afölött, ami benne vagy általa mint adomány hívja az olvasást mint tanúságtételt és ellenjegyzést." (59)

Ez a hívás kihívás az olvasó számára, aki tanúként a harmadik pozíciójában találja magát. A testimoniális differencia az olvasó mint tanú és a tanú mint lector alakjába is áthelyeződik. Lőrincz Csongor meggyőzően érvel amellett, hogy az olvasás „'két tanúság' közötti történik", hogy „az olvasás magának a *nyelv*nek a tanúságtételét tanúsítja,", hogy „a nyelv tanúskodik – harmadikként – a tanú helyen/helyett", hogy az olvasás mint újraolvasás, mintegy önmaga ellen fordulva harmadikként, tanúként ellen állhat önmagának, „önmagát mintegy emez olvasat túloldalaként tételezve" (59). Meggyőzően érvel az olvasás medialitása mellett is. A saját szövegolvasataiban is ezt az olvasást műveli, így a választott szövegek „körültekintő, lassú, differenciált, rétegzett" (Derrida) olvasatát adja. A harmadik pozíciójából viszont felmerül az a kérdés, hogy miként viszonyul a tanú olvasása a kritikai és az ironikus olvasáshoz, amelyek szintén egy harmadik pozíciót tételeznek.

A *Szenvedések* című szövegben Derrida utal ennek a harmadik pozíciónak az összetettségére, amikor arra kérik fel, hogy az Alain Wood által szerkesztett *Derrida: A Critical Reader* című kötetben megjelenő szövegekhez írjon Választ. Ugyanezzel a helyzettel szembesítik a Derrida-konferencia Derridával típusú rendezvények is, amelyek mintegy megtriplázzák a testimoniális szituációt. A konferencia-felkérés kihívásként éri Derridát, az általa megírt szöveg a tanú mint *auctor* szövege („pre-performatív igent mondás" -- *Ulysse gramophone*, 1987), a felolvasott szöveg a beidézett tanú pozíciójából hangzik el („intimation" – beidézés, Simon Hantai Jacques Derridával és Jean-Luc Nancyval., *A szövegek ismerete.* 2001/2002), a kérdésekre vagy a róla írott szövegekre adott válasz a tanú mint *lector* válasza (kritikai olvasás -- *Szenvedések*). Mindhárom helyzetben benne íródik a testimoniális differencia, a tanú mint harmadik külső-belső pozíciója, az igaz tanúság és hamistanúság, a döntés és eldönthetetlenség, a nyilvánosság és a titok, az eskü és esküszegés közötti különbözőségként, amiként az adott helyzet egyszerisége, és az egyszeri kihívásra adott egyszeri válasz felelőssége is.

Ezekben a szövegekben és szöveghelyeken a tanúság és adomány kérdése már nem csak filozófiai vagy elméleti, hanem etikai kérdés is. Ugyancsak ebből a szempontból érdemes megvizsgálni a *Kosok. A félbeszakítatlan párbeszéd: két végtelen között, a költemény* (2003/2006) Celan- és Gadamer értelmezéseit vagy a *Chaque fois unique, la fin du monde* (Presenté par Pascale-Anne Braut et Michael Naas, Paris, Galilée, 2003) című kötetben megjelent szövegeket is, amelyekben a testimoniális és a testamentáris szituáció kapcsolódik össze.

II. Kritikai észrevételek

(Problematológiai megközelítés) A dolgozat kérdésfeltevése indokolttá tette volna a tanúságtétel problematológiai és problématörténeti megközelítését. Az *Előszó*ban és a *Tanúságadományok* fejezetben Lőrincz Csongor utal ezekre az összefüggésekre, a lábjegyzetekben részletesebben is kitér egy-egy szerző esetében arra, hogy miként helyezhető el az adott fogalom vagy szöveg a történeti horizontban. Az egyes fejezetek közötti előre és visszautalásokkal próbálja áthidalja ezt a kérdést, ami van amikor működik, így például a „belső szó" esetében, amely átszövi a dolgozatot Augustinus, Gadamer, Ricoeur, Derrida írásain át az egyes irodalmi szövegek elemzéséig (Kleist, Hölderlin, Esterházy), de van amikor nem, mint például a tévénéző és a tanúság kérdése vizsgálatakor (41. lábjegyzet, 24-25.o.). Ennek következtében a dolgozat egyes lábjegyzetei már-már külön fejezetet alkotnak, ami nem az olvasás linearitásának elvét töri meg, hanem a problémalátást nehezíti. Éppen ezért érdemes lett volna már a kötet első fejezetében azokat a fordulópontokat kiemelni – Augustinus, Nietzsche, Heidegger, Austin, Gadamer, Ricoeur, Derrida –, amelyek a

dolgozatíró értelmezésében a tanúság kérdését új megvilágításba helyezik, és az irodalmi tanúságtétel szempontjából relevánsak.

(Kontextuselemzés) Ugyancsak érdemes lett volna nagyobb figyelmet fordítania a dolgozat szerzőjének a *Tanúságadományok* fejezetben a kontextuselemzésre, amely elmélyíthette volna a problématörténeti megközelítést. Ezáltal sokkal egyértelműbb lett volna az is, hogy mi a különbség az egyes szerzők, így például Heidegger, Ricoeur vagy Derrida tanúságfelfogásai között. Az egyes fejezeteken belül, mint például „A 'belső szó' adomány és tanúság között. Gadamer nyelvelméletének nyomain" című fejezetben vagy az irodalmi szövegek elemzése során nagyon jól működik a kontextuselemzés, filozófiai, irodalomelméleti és irodalomtörténeti szempontból is kiemelkedő eredményekhez vezet.

Éppen ezért lett volna érdemes hatékonyabban működtetni a kötet első fejezetében is, hiszen a Lőrincz Csongor által idézett szerzők szövegei az adott időszakon vagy episztemén belüli diszkurzív erőviszonyokról is tanúskodnak, így jobban ráláthattunk volna a hetvenes majd a kilencvenes és a kétezres évek kérdésfeltevéseinek különbözőségeire is.

(Tanúság és média) Ebből a szempontból érdemes lett volna még nagyobb figyelmet fordítania a dolgozat szerzőjének a tanúság és média viszonyának átalakulására a kilencvenes években, különösen a Rodney King per körüli vitában, majd a kétezres években, az ikertornyok elleni „élő adásban" közvetített támadást követően. Az előbbire Derrida az *Écographies de la télévision. Entretiens filmés* (Paris, Galilée, 1996.) című kötetében Bernard Stieglernek adott válaszában tér ki („Le marché de l'archive: la vérité, le temoignage, la preuve", In. 95-112.), az utóbbira pedig Giovanna Borradorinak Jürgen Habermasszal közösen adott interjújában (*Philosophy in a Time of Terror,* 2003, „Le 'concept'du 11 septembre, Paris, Galilée, 2004).

Lőrincz Csongor utal a televízió és média viszonyára, a már említett lábjegyzetben (24.o.41 lábjegyzet), a dolgozatban többször is kitér a média kérdésére, utal Kittler, Stiegler, Rancière kutatásainak jelentőségére, utal Derrida Blanchot-értelmezésében megjelenő „mediális hang" szerepére a Nádas-elemzésben (365.o. 21. lábjegyzet), ennek ellenére nem eléggé kifejtett a tanúság és média viszonyának kérdése ebben a kötetben.

Az igaz, hogy Lőrincz Csongor ez alkalommal az irodalom tanúságtételeinek vizsgálatát tűzi ki célul, ezek a kérdések éppen ezért nem szükségképpen tartoznak a dolgozathoz, de hozzátartoznak magához a kérdésfeltevéshez, ezért lett volna érdemes részletesebben megvizsgálni őket már ebben a kötetben is.

Az irodalom tanúságtételei címen beadott doktori értekezés az én olvasatom tanúsága szerint a nemzetközi és hazai filozófiai, irodalomelméleti, irodalomtörténeti valamint összehasonlító irodalomelméleti gondolkodás számára is kiemelkedő jelentőségű tudományos munka, éppen ezért a nagydoktori értekezés nyilvános vitára bocsátását valamint Lőrincz Csongor részére az akadémiai doktori cím odaítélését támogatom.

Orbán Jolán
tanszékvezető egyetemi tanár